

Pranciūkus (Franciūėkas) Smugleviėius (lenk. *Franciszek Smuglewicz*, 1745–1807). „Tado Kosciūėkos priesaika Krokuvos turgaus aikėtėje“. 1797 m. Nacionalinis muziejus Poznanėje (Lenkija). Ţaltinis: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Smuglewicz_Kosciuszko_2.jpg (br. 2015-09-07)

⁸² Otas Henrikas Igelstriomas (Ńved. *Otto Henrik Igelström*) – ŃvedŃ kilmės Rusijos imperijos valstybės veikėjas, karininkas, generolas ir Ńemvaldys. Gimė 1737 m. gegužės 7 d. Tartu (Estija), mirė 1817 m. vasario 18 d. Gargbduose (Lietuva).

⁸³ Oginskis M. K., *Atsiminimai*, t. 1, p. 209–210.

⁸⁴ Jokūbas Jasinskis (lenk. *Jakub Jasiński*) – Lietuvos inŃinierius, poetas, politinis veikėjas, 1794 m. sukilimo Lietuvoje vadas, sukilėliŃ generolas leitenantas (1794). Gimė 1761 m. liepos 24 d. Vengleve (dab. DidŃiosios Lenkijos vaivadija). Mokėsi Varšuvos karininkŃ mokykloje (1773–1783). Nuo 1790 m. buvo Vilniaus karo inŃinierijos mokyklos virŃininkas. Mirė 1794 m. lapkriėio 4 d. Varšuvoje.

⁸⁵ Dominykas Narbutas – aktyvus 1794 m. sukilimo dalyvis. Gimė 1740 m.

⁸⁶ Mykolas Franciūėkas (Pranciūėkus) Karpaviėius (lenk. *Michał Franciszek Karłowicz*) – Lietuvos vyskupas, teologas, vienas ŃymiausiŃ XVIII a. pab. Lietuvos pamokslininkŃ, aktyvus 1794 m. sukilimo dalyvis. Gimė 1744 m. spalio 4 d. Kamianece (dab. Bresto sr., Baltarusija), mirė 1803 m. lapkriėio 5 d. Berznyke, palaidotas Vygriuose (Lenkija).

⁸⁷ Pohuliankos aikėtė buvo Vilniaus miesto dabartinėje Basanaviėiaus gatvėje.

TADO KOSCIUŲKOS SUKILIME (1794 METAI)

Po Antrojo ATR padalijimo ūalyje nepasitenkinimas Rusijos, Austrijos ir Prūsijos vykdoma politika stipriai iūaugo. Didelā priedūdkumā sukėlė Geguūės treūiosios konstitucijos ir kai kuriū pradėtū vykdyti valstybės reformū panaikinimas. ATR ėmė brāsti visuotinis sukilimas.

1794 m. kovo 24 d. Krokuvos Turgaus aikūtėje Tadas Kosciūka paskelbė manifestā „Up laisvā, valstybės teritorijos nedalomumā ir tautos nepriklausomybā“. M. K. Oginskis savo „Atsiminimuose“ raūo, kad apie ūā manifestā ir apie Varūvoje rengiamā sukilimā jis supinojo praėjus kelioms dienoms nuo sukilimo paskelbimo, dalyvaudamas Naugarduke vykusioje ūemės pirkimo ir āteisinimo bei hipotekos reikalū svarstymo sesijoje. Kovo 30-ājā iū Varūvos atvykū pasiuntinys jam āteikė Krokuvoje paskelbto akto tekstā ir T. Kosciūkos atsiūaikimo kopijū. Tada jis supinojo, jog Varūvoje sukilimas prasidēs ne vėliau kaip po dviejū savaiūiū. M. K. Oginskis, pasirūpinās ūeima, t. y. paraūās ūmonai, kad ji kuo skubiau iū Varūvos keliautū ā Vilniū, ėmāsis priemoniū, kad atsikratytū „rusū karininko, kurā generolas Igelstriomas⁸² buvo paskyrās kaip apsaugā kelionėje, bet iū tikrūjū tam, kad būtū sekamas“, pasak paties Mykolo Kleopo, kad ir nelabai tikēdamas sukilimo sēkme, nutarė „pasilikti ūalyje, kartu su bendrapilieūiais pasitikti pavojū ir geriau ūūti su ginklu rankoje, negu prarasti garbā, atsisakius remti patriotus ir nevilties padiktuotā kovā.“⁸³

Lietuviū tautos sukilimo aktas buvo paskelbtas balandūio 24 d. Vilniaus Rotuūės aikūtėje. Iū karto buvo sudaryta Lietuvos sukilūliū vyriausybė – Lietuvos aukūėiausioji tautinē taryba, Lietuvos sukilūliū ginkluotūjū pajūgū vadu iūrinktas karo inūinierius generolas Jokūbas Jasinskis⁸⁴.

M. K. Oginskis Vilniuje ā sukilimā āsijungė balandūio 29-ājā. Tā paūā dienā jis atsisakė LDK didūiojo iūdininko pareiū ir, pasiryūās visomis jūgomis prisi-

dėti prie sukilimo sēkmės, savo paraūu patvirtino priesaikā – „Tėvynės labui āneūu savājā dalā: turtā, darbā ir gyvenimā“. Tomis dienomis sukilimo reikmės jis paaukojo 20 tūkst. auksinū.

Geguūės 5 d. M. K. Oginskis kartu su Dominyku Narbutu⁸⁵ ir Mykolu Pranciūkumi Karpaviūiumi⁸⁶ nuo Vilniaus vaivadijos buvo iūrinktas ā svarbiausią sukilimo instituciā Lietuvoje – Aukūėiausiąjā tautinē tarybā. Geguūės 6 d. Mykolas Kleopas sukilimo reikmės paaukojo dar 118 tūkst. auksinū. Jo pinigai, skirti sukilimui, sudarė treūdalā visū Vilniuje ūiam tikslui gyventojū paaukotū lēū per pirmāsias dvi sukilimo savaites. Iū viso sukilimui M. K. Oginskis paaukojo 218 tūkst. auksinū.

1794 m. sukilūliū ūtabas veikė apieštuose LDK didūiajam etmonui Mykolui Kazimierui Oginskiui (1728–1800) priklausiusiuose Sluūkū rūmuose Vilniuje (jie stovi tarp T. Kosciūkos ir Sluūkū gatviū). Sluūkū rūmū teritorijoje sukilimo laikotarpiu veikė ir atkurta sviediniū liejykla. Po sukilimo caro valdūia rūmus konfiskavo ir pavertė nuomojamu gyvenamuoju namu.

M. K. Oginskis, D. Narbutas ir M. P. Karpaviūius, dirbdami Aukūėiausiojoje tautinėje taryboje, pirmosiomis sukilimo savaitėmis rengė tarybos ir jos skyriū organizavimo bei veiklos reglamentus, kitus sukilimo teisės aktus, ūpsiēmė sukilimo organizaciniais darbais. Aukūėiausiosios tautinės tarybos pavedimu geguūės mėnesā M. K. Oginskis pasakė ākvepianēā kalbā Pohuliankos aikūtėje⁸⁷ susirinkusiai maiūtaujanēiai 30 tūkstaniū vilnieūiū miniai ir paragino juos, ūpuot kerūtavus ar kēlus mieste anarchijā, verēiau palaikyti Vilniuje Aukūėiausiosios tautinės tarybos nustatytā tvarkā ir drausmā.

Geguūės pradūioje M. K. Oginskis buvo pakvietas vadovauti pirkliū Pranciūkaus Frybės ir Jono Millerio iniciatyva pradētam formuoti ūauliū pulkui, kurā sudarė keli ūimtai sukilūliū – Vilniaus pirkliai ir

bajorai. Jis šią pasiūlymą priėmė. Vėlesniais mėnesiais M. K. Oginskis pasitraukė iš civilinės sukilimo vadovybės ir energingai įsijungė į karinę veiklą, telkė ginkluotąsias pajėgas ir joms vadovavo. Jis surengė du sukilėlių būgijus į rusų kariuomenės kontroliuojamas teritorijas, vadovavo Ukmergės, Švenčionių ir Breslaujos apskrįėių sukilėliams.

Birželio 4 d. Lietuvoje sukilėliams vadovavęs generolas J. Jasinskis pavedė M. K. Oginskiui įvykdyti išpuolį į Minsko vaivadiją. Pagrindinis būgijio tikslas buvo šioje LDK teritorijoje paskatinti žmones sukilti ir taip sustiprinti sukilimo ginkluotąsias pajėgas. Birželio 7 d. M. K. Oginskis, vadovaudamas maždaug trims šimtam savo pulko šaulių ir turėdamas savo būnį apie du šimtus leitenanto Kasparo Korsako vadovaujamo raitelių, pradėjo pirmąją savo gyvenime karą būgiją. Norėdamas pasiekti Baltosios Rusios gilumą, M. K. Oginskis su savo vadovaujama sukilėliams pasuko į rusų kariuomenės kontroliuojamą Minsko vaivadiją, kur buvo jo dvarai. Ėia M. K. Oginskis norėjo, papadėjus laisvę, į sukilimą patraukti apie 10 tūkst. savo dvarų valstiešų. Šio būgijio metu Ašmenoje, Bariūnuose, Slabadoje, Valapine, Vyšniave buvo platinama informacija apie sukilimą, jo tikslus ir uždavinius, sukilėlių valdžios atsišaukimai, o gyventojai kviešiami jungtis į sukilėlių gretas. Iš pradžių lydėjo sėkmė, tačiau birželio 17 d. M. K. Oginskio karių prie Vyšniavo upe puolė generolo grafo Nikolajaus Zubovo⁸⁸ ir barono Levino Benigseno⁸⁹ vadovaujami rusų kariuomenės daliniai. Ataka buvo netikėta. Ji privertė sukilėlius trauktis. Susirėmimo metu buvo apie 50 sukilėlių, į nelaisvę buvo paimti 64 kariai ir 4 karininkai, asmeninė M. K. Oginskio kasa su 7 tūkst. dukatų bei jo asmeniniai dokumentai. M. K. Oginskis kartu su likusiais kariais pasitraukė į Krėvą ir ten susijungė su generolo J. Jasinskio divizija. Nors ir nepavyko pasiekti pagrindinių būgijio tikslų, šis reidas turėjo didelę politinę reikš-

mę ir buvo teigiamai įvertintas. Šis būgijis padėjo dalį rusų kariuomenės pajėgų atitraukti nuo sukilimo slopinimo kitose LDK teritorijose. Visus minėtus įvykius Mykolas Kleopas išsamiai yra aprašęs 1826–1827 m. paskelbtuose „Atsiminimuose“.

Savo veiksmais M. K. Oginskis sukilimo metu išėdė daug naujų ir originalių idėjų. Dr. R. Ūmigelskytė-Stukienė 2013 m. išleistoje jau minėtoje monografijoje apie Mykolą Kleopą rašo:

„1794 m. gegužės 13 d. atsišaukime į rusus pastebimas M. K. Oginskio bandymas susilpninti priešą, savo pusėn perviliojant jo karius. Tokio pobūdžio „vagytyės“ su didesniu pasisekimu buvo taikomos pora metų vėliau, kuriant lenkų legionus Italijoje. Atsišaukimuose lenkų ir rusų kalbomis kariai buvo įkalbinėjami palikti „aklų ordų vergų“ eiles „tirono tarnyboje“. Juose buvo remiamasi faktu, kad daugelis Rusijos karių buvo kilę iš iki Antrojo ATR padalijimo buvusio Lenkijos-Lietuvos teritorijų. T. Kosciūška yra papymėjęs, kad „Pilietis Oginskis, kuris savo ekspediciją taip sėkmingai įvykdė, užsitarnavo tautos padėkos, kurią jos vardu jau paskelbiau. Toks partizaninis kariavimo būdas šiuo metu mums svarbiausias, kurį kaip galima labiau reikia stengtis plėsti.“

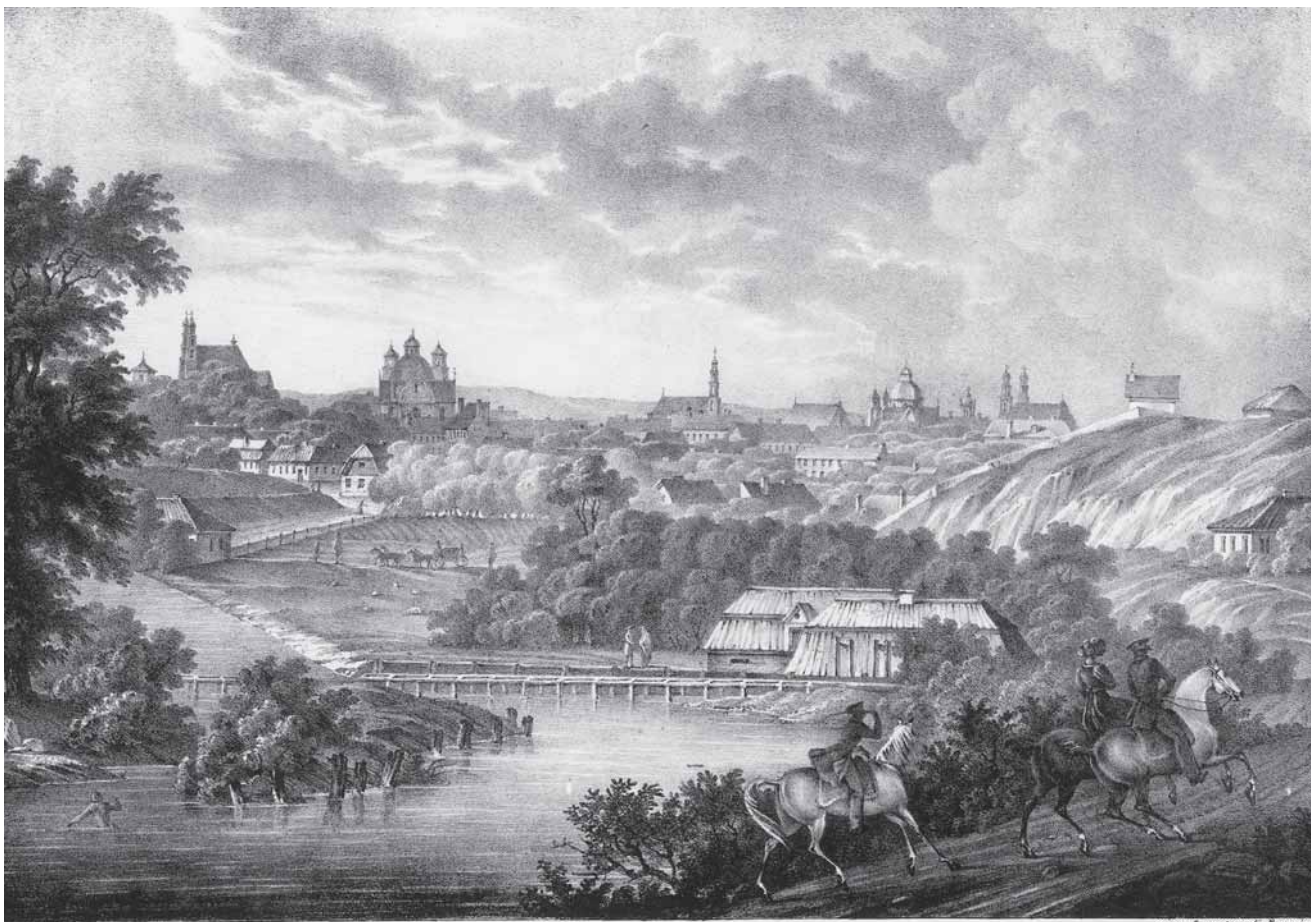
Po būgijio į Minską M. K. Oginskis iš Krėvos sugrąžo į Vilnių. Gavęs pavedimą iš naujojo Lietuvos sukilėlių vado generolo Mykolo Vielhorskio⁹⁰, išvyko į Lenkiją, kad informuotų T. Kosciūšką apie sukilimo eigą Lietuvoje ir paprašytų lenkų paramos.

Liepos antroje pusėje M. K. Oginskis grąžo į Vilnių ir paprašė M. Vielhorskio leisti surengti antrąją išpuolį į priešų teritoriją – šį kartą į Kuršą. Buvo planuojama būgijio metu suorganizuoti diversinę išpuolį į Livoniją, suteikti paramą Kuršo sukilėliams ir apsaugoti Lietuvos sostinę Vilnių nuo lankų jų juosianėio priešų. Į šį būgiją M. K. Oginskis kartu su 50 kavaleristų išvyko liepos mėnesio pabaigoje. Maršrutas ėjo per

⁸⁸ Nikolajus Zubovas (1763–1805) – grafas, Rusijos imperatoriškųjų rūmų oberštaltmeisteris, imperatoriaus Pavelo I šūdikas. Jis buvo grafo, Rusijos imperijos kariuomenės atsargos papulkininkio, Rusijos imperijos senato oberprokuroro, senatoriaus, tikrojo slaptojo patarėjo Aleksandro Zubovo (1727 m. rugpjūčio 6 d. – 1795 m. vasario 20 d.) sūnus. Jo broliai buvo Rusijos imperijos kariuomenės generolas majoras Dmitrijus Zubovas (1764–1836), Šventosios Romos imperijos ūviesiausias kunigaikštis, Rusijos generolas-feldceichmeisteris, valstybės veikėjas Platonas Zubovas (1767–1822), Rusijos imperijos kariuomenės generolas anšefas ir generolas adjutantas Valerijonas Zubovas (1771–1804). Sesuo – Olga Zubova-Perebcova (1766–1849 m. kovo 1 d.), 1801 m. šamokslu prieš carą Povelą I dalyvė, Aleksandro Perebcovo (1754–1807) žmona, Anglijos karaliaus Jurgio IV favoritė, pagimdžiusi nesantuokinį sūnų Georgijų Nordą.

⁸⁹ Levinas Augustas Gotlybas Benigsenas (vok. *Levin August Gottlieb Theophil, Graf von Bennigsen*) – Rusijos imperijos karų veikėjas, kavalerijos generolas. 1801 m. liepos mėn. – 1806 m. spalio mėn. buvo Vilniaus generalgubernatorius. Gimė 1745 m. vasario 21 d. Braunšveige, mirė 1826 m. spalio 15 d. Bantelne (Pemutinė Saksonija).

⁹⁰ Generolas Mykolas Vielhorskis (lenk. *Michał Wielhorski*, 1755–1805) – 1792 m. ir 1794 m. Tado Kosciūškos sukilimo dalyvis, 1794 m. paskirtas sukilimo Lietuvoje vadu vietoje anksčiau ėia sukilimui vadovavusio Jokūbo Jasinskio.

Przytycki

rysunek z natury A. Raczynski

Widok Miasta Włlna z przedmieścia Poptaw.

Ļ virāaus: Vincētas Dmachauskas (lenk. *Wincenty Dmochowski*, 1805–1862). „Vilniaus vaizdas”. 1857 m. Lietuvos dailės muziejus, LDM G-418; Juozapas Marėevskis (lenk. *Joseph Marszewski*, 1827–1883). „Vilniaus vaizdas nuo Tauro kalno”. 1872 m. Lietuvos dailės muziejus, LDM T-2140

Nemenėina, Dvenėionis. Pirmosiomis dienomis prie M. K. Oginskio būrio prisijungė Jono Zenkevičiaus vadovaujami Ušnerio, Kazimiero Belikavičiaus Breslaujos sukilėliai ir Ignoto Marikonio būnioje buvę Vilkmergės sukilėliai. Iš viso įvygyje tada dalyvavo 100 raitelių ir 1 500 pėstininkų. Jų daugumą sudarė menkai ginkluoti valstiečiai. Įvygio dalyviai turėjo tik 200 šautuvų ir dvi patrankas. Supratęs, kad su taip blogai ginkluotais sukilėliais toliau įvygiuoti nėra prasmės, M. K. Oginskis atrinko 300 geriausiai ginkluotą kavaleristų ir, palikęs kitus įvygio dalyvius Dusetose, kur juos savo būnion turėjo perimti Romualdas Giedraitis⁹¹ bei Tomas Vavėckis⁹², patraukė Daugpilio link. Rugpjūčio 11-osios ryte prie Dauguvos upės M. K. Oginskio kariuomenė ten dislokuoti rusų kariuomenės kariūnai pasitiko patrankų šūviais. Tvirtovės paimiti nepavyko.

Rugpjūčio 12 d. M. K. Oginskis paskelbė atsiūkimą į Livonijos gyventojus, kuriame kvietė juos prisidėti prie sukilėlių. Daugpilio tvirtovės komendantui buvo atleistas ultimatumas pasiduoti – šis jį atmetė. Būnodamas, kad Daugpilio tvirtovė stipriai saugoma, gavęs informaciją, kad netrukus turi pasirodyti papildomos rusų karinės pajėgos, M. K. Oginskis buvo priverstas įvygį nutraukti. T. Kosciūka jam nurodė į Kuršą nebesiveržti ir apsistoti Dusetose.

Didžiausias šio įvygio laimėjimas buvo tas, kad jis, kaip ir įvygis į Minską, kuriam laikui dezorientavo rusų karinę vadovybę ir trumpam sulaukė rusų vėpimasi į Lietuvos gilumą.

Rugpjūčio 14 d. Dusetose M. K. Oginskis supinojo, jog rugpjūčio 12 d. rusų kariuomenė užėmė Vilnių. Tada, perdavęs vadovavimą I. Morikonui, jis per Jonavą,

Kauną išvyko į Varšuvą – T. Kosciūkos sukilimo štabą. Varšuvą pasiekė rugsėjo viduryje. Ten praleidęs kelias savaites, išvyko į savo rezidenciją Sokoluve.

1794 m. rugsėjo pabaigoje–spalio viduryje Rusijos kariuomenė sukilėlius iš Lietuvos teritorijos išstūmė iki Nemuno, o Prūsijos kariuomenė išvirtino Ušnerūnėje. Spalio 10 d. vykstant mūšiu prie Macejovičių buvo sužeistas ir į nelaisvę pateko T. Kosciūka.

Spalio viduryje, kai rusų kariuomenė priartėjo prie Sokolovo, M. K. Oginskis sugrąžo į Varšuvą. Čia gavo paskyrimą vykti į prieš Prūsijos dalinius kovojus generolo R. Giedraičio daliną. Tą jis ir padarė. Lapkričio 4 d. įvyko Varšuvos priemiesčio Pragos šturmas, kuriam vadovavo A. Suvorovo vadovaujama rusų kariuomenė. Sukilėliai neatsilaikė. Lapkričio 5 d. kapituliavo Varšuva. Netektys buvo didžiulės. Ginant Varšuvą buvo ir Lietuvos sukilėlių vadas J. Jasinskis. Daugelis sukilėlių buvo paimta į nelaisvę, nemaža dalis sugebėjusiųjų ištrūkti iš persekiotojų, vengdami susidorojimo, pasirinko politinį emigrantų kelią. Tarp jų buvo ir Mykolas Kleopas. Pasivadinęs svetima Michailovskio pavarde, 1794 m. gruodžio 7 d. jis pasitraukė į užsieną. Spėjama, kad būtent tomis dienomis galėjo būti sukurtas jo garsusis polonezas „Atsisveikinimas su Tėvyne“.

Po ilgos kelionės M. K. Oginskis apsistojo Venecijoje. Gyvendamas emigracijoje jis atmetė imperatorės Jekaterinos II atstovo kunigaikščio Nikolajaus Repnino⁹³ pasiūlymą parašyti Rusijos imperatorei atgailos laišką dėl dalyvavimo sukilime – neva „neapgaltoto dalyvavimo maište“.

Supinojus, kad M. K. Oginskis neatgailauja ir neusižemina, buvo konfiskuoti visi jo dvarai ir turtas, buvęs Rusijos valdomose teritorijose.

⁹¹ Romualdas Giedraitis (lenk. *Romuald Giedroy*) – generolas-leitenantas, 1794 m. sukilimo dalyvis. Gimė 1750 m. vasario 7 d. Babtine (netoli Babtės, Lietuva), mirė 1842 m. spalio 15 d. Varšuvoje.

⁹² Tomas Vavėckis (lenk. *Tomasz Wawrzecki*) – Lenkijos armijos generolas, teisininkas, Ketverių metų seimo pasiuntinys, dvarininkas, vienas iš Tado Kosciūkos sukilimo vadų. Gimė 1754 m. Meikštės dvare (Breslaujos apskritis). Po pralaimėjimo ties Macejovicėmis (Lenkija) ir po Kosciūkos paėmimo į nelaisvę tapo viso sukilimo vadu. Numalūnus sukilimą, 1794–1796 m. buvo kalinamas Sankt Peterburgo Petropavlovsko tvirtovėje. 1796 m. Rusijos caras Pavelas I jį amnestavo. 1812 m. per karą su Napoleonu laikėsi prorusišką orientaciją. Paskutiniaisiais gyvenimo metais dirbo Lenkijoje – iš pradžių Laikinosios vyriausybės Teisingumo departamento viršininku, vėliau – teisingumo ministru. 1816 m., pablogėjęs sveikatai, gavo laikiną atostogą. Sugrąžo į Lietuvą ir čia 1816 m. rugpjūčio 5 d. mirė. Palaidotas Vydmūš bažnyčios šventoriuje. Yra duomenų, kad savo valstiečiams buvo suteikęs asmens laisvę. Taip galima spręsti iš jo sudarytos sutarties su Kalvio dvaro Rokiškio, Sevelionių, Kazokų, Būtkiemio, Plytninkų kaimo valstiečiais, kurią išrašė į Raseinių šėmės teismo aktų knygą 1794 m. rugsėjo 6 d., kai buvo sustojęs jo vadovaujamai divizijai traukiantis iš Pėmaitijos.

⁹³ Nikolajus Repninas (1734–1801) – rusų didikas, generolas, 1764–1769 m. – Rusijos ambasadorius ATR. Pasiūlymą antrajame Turkijos kare (1787–1792). Vadovavo kariams malūnant Tado Kosciūkos sukilimą 1794 metais. Po Trečiojo ATR padalijimo ėjo pirmojo Lietuvos generalgubernatoriaus (1795–1797) pareigas. 1798 m. buvo pasiūstas į diplomatinę misiją Berlyne ir Vienoje, kuria siekta atskirti Prūsiją nuo Prancūzijos ir sujungti Habsburgų monarchiją bei Prūsiją kovai su Pirmąja Prancūzijos Respublika. 1799 m. jo šėakymu pradėta griauti Vilniaus kėrties sienas Brunonas Bulhakas (lenk. *Jan Brunon Buihak*, 1876–1950). „Vilniaus šv. Mykolo bažnyčios pastato fragmentas“. Lietuvos dailės muziejus, LDM Fi-314-21